

Ayhan Ak, İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği, Samsun: Üniversite Yayınları, 2020, 293 Sayfa, ISBN: 9786054896745

Fatma BULUT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Graduate Student, Ondokuz Mayıs University Institute of Graduate Education
Samsun/TÜRKİYE
fatmaozturkblt@gmail.com | orcid.org/0000-0003-4165-5882

Öz

İcmâ, Hz. Peygamber'den sonra bir devirdeki müçtehitlerin şer'î-amelî bir konunun hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri demek olup, fukahânın neredeyse tamamına göre Kur'an ve sünnetten sonra "edille-i şer'îyye"nin üçüncüsüdür. İslâm hukuk sistemi-ğinde icmâ delilinin temel amacı, sabitleme yani dinin dokunulmazları ve değişmezleri olan sabitelerini ortaya koymak olarak değerlendirilir. Nitekim üzerinde içtihad edilen bir konuda icmâ gerçekleşmiş ise, artık o mesele içtihadî olmaktan çıkmış ve üzerinde hüküm kesinlik boyutuna ulaşmış olup artık o mesele için o dönem zarfında tekrar içtihad yoluna gidilmesi doğru bulunmamaktadır. Bunun sonucunda o mesele için sabite meydana gelmiş ve meseleye ait hüküm tartışmaya kapanmıştır. Bu itibarla bu tür hükümlerin (sabitelerin) tekrar tartışmaya açılması demek, dinin özünün tartışılması demek olacaktır. Müslümanlar için bu denli bağlayıcılığı olan icmâ konusu, İslâm hukukcuları tarafından gösterilen ehemmiyetine binaen titizlikle incelenmiş ve bu konuda çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu çalışmalardan biri de Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ayhan AK'a ait "İslâm Hukukunun Sâbiteleri Kâsânî'ye Göre İcmanın Teorisi ve Pratiği" adlı kitaptır. Bu yazıda Ayhan AK'ın adı geçen eserinin, alana yaptığı katkı, taşıdığı değer, güçlü ve zayıf yönleri gibi hususları değerlendirilecektir.

Geliş/Received: 17.12.2023 | **Kabul/Accepted:** 29.06.2024 | **Yayın/Published:** 30.06.2024

Atıf/Citation: Bulut, Fatma. "Ayhan Ak, İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği, Üniversite Yayınları, Samsun, 2020, 293 Sayfa, ISBN: 9786054896745". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (Haziran 2024), 339-344./Bulut, Fatma. "Ayhan Ak, İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği, Üniversite Publications, Samsun, 2020, 293 Pages, ISBN: 9786054896745". *Journal of Islamic Law Studies* 43 (June 2024), 339-344.

© Fatma BULUT | CC BY-NC-ND 4.0 International

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İcmâ, Sâbite, Kâsânî.

Ayhan Ak, İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği, Samsun: Üniversite Publications, 2020, 293 Pages, ISBN: 9786054896745

Abstract

Ijma means the consensus of the mujtahids following the era of the Prophet Muhammad regarding the rulings on a Shari'i-deed issues, and according to almost all of the fuqaha, it is the third of the "adille-i shar'iyya" after the Qur'an and the Sunnah. In the Islamic legal system, the main purpose of the evidence of ijma is considered as fixation, that is, to reveal the constants of religion, which are inviolable and constants. As, if ijma has been made on a subject on which jurisprudence has been made, that issue has ceased to be jurisprudence and the judgment on it has reached the dimension of finality, and it is no longer considered correct to resort to ijihad again for that issue during that period. As a result, a fixed has arisen for that matter and the judgment on the matter is closed for discussion. In this respect, the re-discussion of such provisions (constants) would mean a discussion of the essence of religion. The subject of ijma, which is so binding for Muslims, has been meticulously examined by Islamic jurists due to its importance and many works have been written on this subject. One of these studies is the book titled "The Theory and Practice of Ijma According to Kâsânî" by Prof. Dr. Ayhan AK, a faculty member of the Department of Islamic Law, Faculty of Theology, Ondokuz Mayıs University. In this article, Ayhan AK's work will be evaluated such as its contribution to the field, its value, strengths, and weaknesses.

Keywords: Islamic Law, Ijma, Sabite, Kasani.

“İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği” adlı kitabın önsöz kısmında yazar, günümüz düşünce ortamında İslâm'ın sabitelerini ortaya koymada önemli yeri olan şer'î delillerin, bir takım spekülâtif değerlendirmeler yüzünden hafife alınıp yanlış algılanması ve bazı kavramların anlam yönünden altının yeteri kadar doldurulamaması nedeniyle bu kavramların özellikle de icmânın özenle araştırılıp sağlıklı bir şekilde tekrar ele alınmasının gerekliliğine vurgu yaparak bu kitabı neden yazma gereği duyduğunu ifade etmiştir.¹

Yazar, İslâm hukukunun sabitelerini tespit etmede önemli bir rolü olan icmâyî, Hanefî ekolünde yetkin bir hukukçu (fakih) olması hasebiyle Kâsânî'nin (ö.587/1191) fûrû fıkha dair “Bedâiu's-Sanâi' fî tertîbi's-Şerâî” adlı eseri üzerinden incelemiş, icmânın teorisini ve pratiğini fûrû fıkıh tabanında ele almıştır. Bununla birlikte yazarın

¹ Ayhan Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri Kasani'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2020), 7.

beyanına göre araştırma sürecinde Kâsânî'nin söz konusu eseri baştan sona birkaç kez taranmış ve elde edilen bulgular usul-fürû ekseninde bir tasnife tabi tutulmuştur.

Tanıtımını yaptığımız eser, Kâsânî'nin icmâya ilişkin usulî değerlendirmeleri, ibadetlerde icmâ, özel hukuk meselelerinde icmâ ve kamu hukuku meselelerinde icmâ olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde sekiz başlık altında Kâsânî'nin usulî değerlendirmelerine yer verilmiş olup konu başlıkları sırasıyla şunlardır: İcmânın Tanımı ve Mahiyeti, İcmânın Kaynaklığı, İcmânın Bağlayıcılığı, İcmânın Çeşitleri, İcmânın diğer şer'î Delillerle İrtibatı, İhtilafın İcmâya Delaleti, Farklı Gerekçeli İcmâ ve İcmânın Aktarımı.

Ak, icmânın temel fonksiyonunun sabitlemeler olduğunu ve üzerinde icmâ oluşan konunun artık tartışmaya kapalı bir alanda olduğunu vurgulamış, böylece icmânın ne denli önemli bir şer'î kaynak olduğunu okuyucuya vermeye çalışmıştır. Çalışmada icmânın kaynaklığı iki yönlü ele alınmıştır. Birinci yönü bütünüyle dini tanımlayan boyutu olup sabitleyici olmasıdır. İkinci yönü ise, ayet ve hadislere dayandırılarak şer'î delil olmasının ortaya konulmasıdır.² Ayrıca Ak'a göre icmânın varlığı üzerinden hükme varıldığı gibi yokluğu üzerinden de hükmün izah edilmesi icmânın delil yönünden gücünü ortaya koymaktadır.³ Kâsânî, icmânın bağlayıcılığını, icmâ edilen hususun içtihadı kapalı olduğunu belirterek eserinde zikretmiş, Ak da "bu ifade, İslâm hukuk sistematiğinde icmânın bağlayıcılık yönünden gerekli güce sahip bir kaynak olduğunu açıkça izah etmektedir"⁴ şeklinde yorumlamıştır. Ak, icmânın bağlayıcılık derecesini Kâsânî'nin şu ifadeleriyle belirtmektedir. "Önceki asırlarda gerçekleşen bir icmâ, sonraki muhalefetlerle ortadan kalkmaz." Ak çalışmasında konuyla ilgili şu ifadeye de yer vermektedir:

*Kâsânî, sahabe döneminde ortaya çıkan bir ihtilafın ardından, aynı hususta tâbiîn döneminde icmâ oluştuğunu ifade etmekte; birinci asırda ihtilaf edilen bir hususta, sonraki asırda icmâ oluşabileceğini ve sonraki icmânın önceki ihtilafı ortadan kaldıracığını belirtmektedir.*⁵

Yazar, çeşitlerini ele aldığı kısımda konusu bakımından icmâyı "manada icmâ" ve "usulde icmâ" olmak üzere iki yönden ele almış, anlatırken "Manada İcmâ" bölümünde fıkıh faaliyetinin karakterine yönelik şu tespitte bulunmuştur:

Bir anlama ve yorumlama çabası olarak fıkıh, çok yönlü bir faaliyettir. Hem Kitab'ı hem sünneti hem aklı ve mantığı hem tarihi tecrübeyi hem de dil boyutu ve gerekse diğer

² Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 19.

³ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 20.

⁴ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 21.

⁵ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 22.

*boyutlarıyla toplum gerçeklerini dikkate almayı gerektiren bir anlama ve yorumlama gayretidir.*⁶

Yazar Kâsânî'nin tahlillerinden hareketle usulde icmâyı öznesi bakımından git-tikçe daralan bir kapsam ile “yaratılmışların icmâsı”, “insanların icmâsı”, “Müslüman-ların icmâsı”, “ümmetin icmâsı”, “sahabe icmâsı”, “ehl-i hakkın icmâsı” ve “Hanefilerin icmâsı” olarak sınıflandırır.⁷ Yazar'a göre “arkadaşlarımız arasında ihtilaf yoktur” ifade-siyle Kâsânî icmâ anlayışını daha da daraltarak mezhep içindeki görüş birliğini de icmâ anlayışına bağlar. Bu durumda Hanefilerin icmâları teknik olarak dinin sabiteleri değil, mezhep sabiteleri olarak görülmelidir.⁸

Yazar, özellikle son zamanlarda oldukça fazla şahit olduğumuz sünnet tenkidine yalnızca Kur'an bazında cevap vermeye çalışmanın yeterli olmayacağını, icmânın da ce-vaba katılmasının önemli olduğunu ileri sürer. Çünkü ona göre Kur'an kişiyi sünnete yönlendirirken, icmâ delili ise hem sünnetin bütününe hem de hadisleri muhafaza et-mektedir. Ak icmânın nasları desteklemesi bakımından sözlerine şöyle devam etmekte-dir: “Tabi ki bu icmâyı reddettiğinde, dini bütünüyle reddetmiş olacağını idrak edebile-cek bir zekâyâ ve tutarlılık algısına sahip kişilerin kavrayacağı bir korumadır.”⁹

Ak'ın, bu sözleriyle hadisleri yok hükmüne indirgeyerek peygamberin tebliğ gö-revinin yanı sıra tebyin görevinin de olduğunu içselleştiremeyen bazı kesimlere nahif bir gönderme de yaptığı dikkatten kaçmamaktadır.

Kitabın ikinci bölümü “İbadetlerde İcmâ” olup bünyesinde şu alt başlıkları ihtiva etmektedir: Namaz, Oruç, Zekât, Hacc ve Umre, Kurban, Adak, Yemin ve Kefâret.

İhtiva ettiği alan oldukça kapsamlı olduğu için bu bölümden itibaren icmâyâ konu olan mevzular açıklanmaya başlamadan önce tablo halinde okuyucuya sunulmuş-tur. Böylece okuyucunun konunun bütünlüğüne hâkim olup konuya daha fazla vakıf olmasına imkân sağlanmıştır.

İcmânın varlığının tespit edildiği hususlar okuyucuya verilirken, mesele örnek-lerle açıklanmıştır. Bu şekilde hem konunun daha rahat anlaşılması hem de kitabın tek-düzelikten sıyrılıp okunmasının daha keyifli hale gelmesi sağlanmış ve böylece ayrıntı-dan ödün verilmemiştir. Bununla birlikte icmâ ifadelerinin geçtiği kısımlar orijinal met-niyle dipnotta gösterilmiştir.

⁶ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 27.

⁷ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 28-44.

⁸ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 44.

⁹ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 50.

Kitap, her ne kadar Kâsânî'nin fikirleri doğrultusunda işlense de Ak, zaman zaman kendi yorumlarıyla müellifin görüşlerine katıldığını göstermektedir. Kâsânî'nin "Cuma namazı kadınlara farzdır demek, müteşeddit bir tavidir" sözünden sonra yazarın "Esasında cumanın kadınlara farz olduğu söylemi, tarihi tecrübe ve bağlamdan bütünüyle kopuk bir yaklaşım biçiminin, ibadet ihdas etme yaklaşımının ve dini anlama çabasında haddini bilmemenin açık görünümüdür."¹⁰ şeklindeki yorumu buna güzel bir misal teşkil etmektedir.

Yine yazar, bazı kavramları oldukça veciz bir tavrıyla açıklamış okuyucunun ruhuna hitap etmiştir. Buna, haccın tanımı bağlamında yer verilen "Hacc, uluslararası yalnızlıktır, mahşer'î kalabalıkta kişinin kendisiyle baş başa kalmasıdır"¹¹ ifadesi ile kurban ibadetinin hikmeti sadedinde belirtilen "kurban, Allah için en sevdiğini feda edebilmenin adıdır"¹² ifadesi örnek gösterilebilir.

Kitabın üçüncü bölümü özel hukuk meselelerindeki icmâların tespitinden oluşmaktadır. Alt başlıkları ise şunlardır: Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku, Borçlar Hukuku, Eşya Hukuku.

Kitapta icmâlara temas edilmeden önce meselenin bağlamından kopmadan daha iyi anlaşılması için kısa bilgilere yer verilerek okuyucunun ön bilgisi taze tutulmuştur. Mesela; vakıflarla ilgili icmâdan söz edilmeden önce vakıfların işleyişine dair kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Şöyle ki:

Kişi, gerçek kişi ve tüzel kişi olmak üzere ikiye ayrılır. Tüzel kişilerden biri vakıflardır ve İslâm medeniyeti, vakıf medeniyetidir. Vakıf tasarrufunun cevazı hususunda âlimler arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki İslâm toplumlarında eğitimden sağlığa birçok hizmet vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir. Vakıflar adeta İslâm toplumunun koruyucu kan hücreleridir. Nerede bir yara varsa vakıflar oraya yönelmiş ve problemi çözme yönünde işlev görmüştür.¹³

Dördüncü bölüm, kamu hukuk meselelerindeki icmâdan bahseder. Kapsamı dâhilinde Anayasa Hukuku, Mali Hukuk, Ceza Hukuku ve Yargılama Hukuku yer almaktadır.

Yazar, bu bölümde devlet başkanı seçmenin farz olduğunu ve bu durumun icmâyyla sabit olduğunu vurgulamaktadır. Kaderiye'nin itirazının ise icmâyı

¹⁰ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 87.

¹¹ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 100.

¹² Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 105.

¹³ Ak, *İslâm Hukukunun Sabiteleri*, 115.

bozmayacağını yazmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Ak'ın bazı uç grupların itirazlarının icmâya hâlel getirmeyip icmâyı bozmayacağı kanısında olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabın yalnızca tek bir eserden yola çıkarak hazırlanmış olması bir kısıtlılık olsa da üzerinde daha önce çokça eser verilmiş olan icmânın, Hanefî ekolü ekseninde literatürün hatırı sayılır eserlerinden olan Kâsânî'nin "Bedâiu's Sanâi' fî tertîbî's-Şerâi'" adlı eseri taban alınarak sistematik bir disiplin içerisinde okura sunulması alandaki bir açığı gidermeye yöneliktir. Ancak kanaatimizce bir tek eserden hareket edilmesi Hanefîlerin görüşünü bütünüyle temsil etmesi açısından eksiklik arz etmektedir. Bu bakımdan icmâ kaynaklı sabitelerin yalnızca Kâsânî ekseninde ele alınması, okurda, Hanefî mezhebindeki dinin sabitelerinin yalnızca yazılanlardan ibaret olduğu izlenimi oluşturabilir.

Diğer yandan yazarın üslubu konuya olan hâkimiyetini de gözler önüne sermektedir. Bu kitap sıradan bir okura hitap etmemekle birlikte -bilgilerinin güncellenmesi bakımından- ilgisine çok şey katacağı şüphesizdir.

Sonuç itibarıyla kitap, Kâsânî özelinde Hanefî mezhebinin icmâya bakış açısını ve icmâ olarak nitelendirdiği konuları gerekli tasnife tabi tutarak bir çatı altında toplamıştır. Konuya ilgisi olanlar -özellikle akademik araştırma yapanlar için- önemli bir kaynak vazifesi görmekte bu yönüyle de literatüre katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

AK, Ayhan. İslâm Hukukunun Sabiteleri Kâsânî'ye Göre İcmânın Teorisi ve Pratiği. Samsun: Üniversite Yayınları, 2020.